

Яцишин О. М. Педагогічне середовище як джерело впливів на мотивацію учбової діяльності студентів ВНЗ / О. М. Яцишин // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія. – Випуск 8 – Вінниця: Видавництво “Гіпаніс” (Кучеренко О.П.), 2003. – С. 131-134.

Яцишин О.М.

ПЕДАГОГІЧНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК ДЖЕРЕЛО ВПЛИВІВ НА МОТИВАЦІЮ УЧБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ ВНЗ

Проблемою, настільки ж давньою, як і сама історія освіти, є пошук джерел активності суб'єкта учбової діяльності. Відомо, що без активізації інтелектуальних резервів особистості були б неможливими навіть найпростіші процеси пізнання. Навчання ж – це по суті рух назустріч вихователя й учнів, їх включеність у спільну діяльність не лише на інтелектуальному, але й емоційному, мотиваційному рівнях. Осягнути механізми пробудження активності людини, навчитися використовувати ці психологічні закономірності в своїй роботі – означає закласти підмурівок успіху педагогічної праці, а отже, є актуальним завданням кожного викладача.

Реалізація даної функції є нічим іншим, як дотриманням педагогом одного з основних дидактичних принципів – принципу мотиваційного (у дещо ширшому контексті – психологічного) забезпечення навчально-виховного процесу.

Пошуку шляхів формування мотиваційного компонента учбової діяльності присвячено цілий масив наукових праць. Не дивлячись на позитивні результати експериментальних досліджень, проблема мотиваційного забезпечення процесу навчання не втратила своєї актуальності.

Здобутки сучасної психології мотивації, розвиток педагогічної теорії і практики дозволяють по-новому поглянути на проблему активізації діяльності суб'єктів пізнавальної діяльності. Виконуючи дисертаційне дослідження

“Формування мотивації вивчення іноземної мови студентами економічних спеціальностей” (13.00.04), ми висунули гіпотезу про те, що ефективний вплив на мотиваційний процес особистості можливий за умови створення навколо її учбової діяльності мотиваційно насиченого середовища. Під останнім розуміється збагачена стимулами система відносин студента з об’єктами і суб’єктами педагогічного середовища, де існують умови трансформації зовнішніх спонук у внутрішні.

Метою даної статті є обґрунтування зазначеної гіпотези на основі наступних вихідних положень:

- мотив є інтегральним психологічним утворенням, що має складну вертикальну й горизонтальну блокову структуру; мотив є ситуаційною спонудою, яка діє “тут і зараз”;
- формувати мотиви іншої людини безпосередньо ззовні неможливо – потрібні опосередковані шляхи впливу на мотиваційний процес особистості;
- ефективний виховний вплив на мотивацію не може забезпечуватися окремими поодинокими психолого-педагогічними чинниками – вимагається комплекс виховних заходів;
- в навчальній діяльності особистість вступає у систему відносин, в яких задовольняє наявні потреби;
- в ситуаціях взаємодії студента з об’єктами та суб’єктами педагогічного середовища не лише актуалізуються особистісні диспозиції, але й складаються умови для появи мотиваційних новоутворень;
- ситуація – це канал, через який можливо здійснити цілеспрямований вплив на особистість, досягнувши її бажаних психологічних змін; педагогічним завданням є створення ситуацій, в яких результат виховних заходів був би найвищим;
- “багатоканальність” впливів на мотивацію учбової діяльності студентів передбачає багатоманітність ситуацій, де діють різного роду стимули;

- сукупність педагогічно керованих ситуацій, в яких набуває динаміки мотиваційний процес особистості, являє собою мотиваційно насичене середовище.

Вважаємо необхідним конкретизувати дані положення.

Сучасні дослідження в галузі психології мотивації доводять правомірність трактування мотиву як інтегрального психологічного утворення та безперспективність моністичного підходу, що полягає в ототожненні даного явища з окремими елементами мотиваційної сфери (наприклад, потребами, інтересами, цілями).

Це дозволяє говорити про складну вертикальну й горизонтальну блокову будову мотиву уіння, в якій репрезентовані різні мотиватори – не одна, а одразу декілька потреб, мотиватори блоку “внутрішнього фільтру” (цінності, запити, переконання і т.д.), елементи цільового блоку. Мотив формується в результаті складного багатоетапного процесу. Саме в ситуації динаміки мотиваційного процесу відбувається вибір (деколи досить складний) особистістю окремих мотиваторів – елементів структури мотиву, усвідомлення сенсу власних дій. Це зазвичай пов’язано з боротьбою мотиваторів (а не мотивів, як часто вважають).

Таким чином, в результаті мотиваційного процесу формується спонук, що діє “тут і зараз” – учбовий мотив. Будь-яка діяльність (а надто учбово-пізнавальна діяльність студентів ВНЗ) передбачає систему взаємодій людини з об’єктами оточення та іншими суб’єктами учіння, в яких реалізуються різні відношення індивіда, а отже, актуалізуються та задовольняються різного роду потреби. Специфіка ситуації, таким чином, визначає характер мотиваційного процесу і позначається на структурі та змісті конкретного мотиву. Зміна ж педагогічних ситуацій призводить до формування нових спонук, що врешті-решт дозволяє говорити про існування феномену полімотивації учбової діяльності студентів.

Помилковим було б вважати, що суть “істинної полімотивації” учіння полягає в суто хронологічній зміні спонук даної діяльності. Як уже зазначалося, формування мотиву здійснюється в результаті складного процесу зважування індивідом особистого сенсу власних дій, боротьби різних мотиваційних

тенденцій, серед яких з'являються домінуючі. Специфіка мотиву, таким чином, залежить від домінування того чи іншого мотиватора над іншими в даній конкретній ситуації.

Важливо зазначити, що домінуюча роль окремих мотиваційних утворень не обов'язково передбачає нівелювання, приглушення дії інших компонентів структури мотиву. Невипадково у психології розвивається ідея про конкуруючі і не конкуруючі спонуки [2]. Наявність у системі мотиваторів особистості не конкуруючих спонук є бажаним, оскільки загальне мотиваційне напруження особистості при цьому зростає.

Отже, ситуація є ключовим поняттям для нас. По-перше, мотив як спонук, що діє "тут і зараз" є ситуаційним утворенням. Саме ситуація, в якій реалізується те чи інше відношення особистості, визначає специфіку мотиваційного процесу і, врешті-решт, зміст самого мотиву. По-друге, навчальний процес – це сукупність ситуацій, в яких суб'єкт реалізує систему відношень до об'єктів та суб'єктів педагогічного середовища.

Отже, ситуація і мотивація – взаємопов'язані поняття. В результаті поєднання, накладення зовнішніх ситуаційних та особистісних диспозиційних факторів не лише формується мотив, але й створюються умови для появи стійких новоутворень мотиваційної сфери.

То якою ж повинна бути навчальна ситуація, аби призвести до позитивної мотиваційної динаміки суб'єкта учіння? Ми вважаємо продуктивною висунуту М.І.Сметанським ідею про створення ситуацій реальної зацікавленості особистості процесом і результатами учбової діяльності.

Оскільки інтерес, як відомо, може виникати на основі будь-якої, а не лише пізнавальної, потреби, ситуація реальної зацікавленості передбачає не тільки актуалізацію пристрастного ставлення до процесуальних аспектів учіння, але й певний прагматизм, орієнтацію на отримання корисного результату діяльності. Домінування у студентів процесуальних і процесуально-цільових інтересів (процесуально-результативних мотиваційних тенденцій) у ситуаціях педагогічної

взаємодії створює найбільш оптимальне психологічне забезпечення їх учбової праці.

Слід зазначити, що в навчальних ситуаціях особистість реалізує комплекс відношень, основними з яких є ставлення майбутнього фахівця до: обраної професії; навчання взагалі та отримання вищої освіти в даному ВНЗ зокрема; педагогічного колективу (товариші по навчанню, професорсько-викладацький склад та адміністрація закладу освіти, батьки); академічних дисциплін і навчального матеріалу.

Специфіка цих відношень залишає відбиток на мотивації учбової діяльності майбутніх спеціалістів. Не випадково серед основних демотивуючих факторів учбової діяльності студентської молоді, як правило, називають: відсутність професійних інтересів, низький рівень професійної спрямованості, небажання отримувати дану професію, розуміння непристигності обраної спеціальності, низький запит суспільства на фахівців даної галузі; не престижність ВНЗ, відсутність належних умов навчання; погані, недружні стосунки з товаришами по навчанню (конфлікти, антипатії, ізолюваність, прагнення інтегруватися в неформальні групи шляхом девіантної поведінки); конфлікти з викладачами та адміністрацією (страх перед педагогом та керівництвом закладу, проблеми спілкування, некоректна поведінка); не престижність, суб'єктивне відчуття непотрібності навчання, отримання вищої освіти; небажання вчитися, низький розвиток операційно-дійового компоненту учбової діяльності; конфлікти з батьками з приводу навчання, відсутність схвалення, підтримки з їх боку, або ж надмірна увага, суворий контроль, санкції.

Викладач як конструктор мікросередовища здатний контролювати більшість наведених факторів, впливаючи на мотиваційний процес особистості шляхом відповідної перебудови системи її стосунків, через створення ситуацій реальної зацікавленості в контексті різного роду відношень.

Таким чином, виникненню ситуацій реальної зацікавленості студентів процесом і результатами учбової діяльності сприятиме застосування комплексу методів педагогічної дії, основними серед яких ми вважаємо: 1) метод прямої дії

(тобто безпосередній вплив педагога на вихованців у процесі їх спілкування); 2) метод паралельної дії (вплив на мотивацію студентів через колектив); 3) метод непрямой дії (вплив через відбір навчального матеріалу та методів його опрацювання).

Конкретним наповненням зазначених стратегій повинні стати: демократизація навчального процесу, його організація на засадах діалогічності, суб'єкт-суб'єктних відносин викладачів та студентів; цілеспрямоване стимулювання процесів колективотворення в академічній групі, забезпечення умов формування особистості “в колективі і через колектив”; розвиток професійної спрямованості студентів шляхом відбору навчального матеріалу, моделювання в навчальній ситуації майбутньої професійної діяльності; відбір цікавого особистісно значущого навчального матеріалу з урахуванням зони найближчого розвитку суб'єкта учіння.

Отже, створення ситуацій реальної зацікавленості студентів процесом і результатами своєї діяльності передбачає організацію навчального процесу на принципах посильності (шляхом врахування зони найближчого розвитку особистості студента), діалогічності, колективізму й демократизму, проблемності, професійної спрямованості. Зазначені педагогічні умови забезпечують задоволення фундаментальних потреб особистості (в самореалізації, компетентності, визнанні, досягненні), стимулюють постійне прагнення до самовдосконалення професійних та особистісних якостей, активізують навчально-пізнавальну діяльність студентів ВНЗ.

Постійна актуалізація ситуацій зазначеного типу – це шлях до створення особливих педагогічних умов діяльності студентів. Усю сукупність ситуацій подібного роду ми позначили терміном мотиваційно насичене середовище. Це педагогічне середовище, в якому здійснюється багатобічний вплив на мотиваційний процес особистості.

Плюралізм впливів, на наш погляд, корисний тим, що призводить до актуалізації вже існуючих в особистості мотиваторів, забезпечуючи використання найбільш дієвих “важелів” активізації учбової діяльності студентів. Реагуючи в

першу чергу на стимули середовища, які активізують уже наявні мотиваційні утворення, індивід перестає бути пасивним, включається у взаємодію з оточенням. Початок же діяльності – основна передумова ініціації психологічних змін людини.

Свідченням продуктивності ідеї керування психологічним розвитком особистості шляхом створення навколо її учбової діяльності мотиваційно сприятливого середовища є наступне зауваження Абрахамом Маслоу: “... я готовий стверджувати наступне: саме добре середовище є для середнього організму одним із найперших факторів самоактуалізації і здоров’я. Надавши організму можливість самоактуалізації, воно подібно до доброго наставника відступає в тінь, аби дозволити йому самому здійснювати вибір у відповідності з власними бажаннями та вимогами (залишаючи за собою право слідкувати за тим, щоб він враховував бажання та вимоги інших людей)” [1, с. 364].

Мотиваційний менеджмент в навчанні – керування мотиваційним розвитком вихованців – є важливою складовою професійної діяльності педагога. Саме викладач має можливість стати “конструктором” мотиваційно сприятливого (мотиваційно насиченого) мікросередовища, на чому наголошував ще Л.С.Виготський: “Вчитель з наукової точки зору – лише організатор соціального виховного середовища, регулятор і контролер його взаємодії з кожним учнем” [4, с. 192].

Не випадково А.К.Маркова підкреслює, що формування мотивів учіння – це насправді створення в школі умов для появи внутрішніх спонук (мотивів, цілей, емоцій) до учіння, усвідомлення їх учнем і подальшого саморозвитку ним мотиваційної сфери [5, с. 6].

В.О.Сухомлинський також підкреслював виняткову роль педагогічного колективу у формуванні людини. “Саме він, – пише видатний педагог, – є основним соціальним середовищем, в якому виховуються потреби, розкриваються задатки, формуються здібності особистості [6, с. 403].

Звідси й закономірний висновок вченого: “Школа мусить, як магніт, притягувати учнів своїм цікавим, змістовним життям. Тільки за цієї умови й навчання може притягувати як магніт” [6, с. 407].

Найбільш образно мотиваційне значення мікросередовища розкриває відомий педагог В.Ф.Шаталов: “Якщо огірки опустити в розсіл, через деякий час всі вони без усяких нотацій стануть солоними. Сильніше за будь-які методики виховує середовище, і головним завданням повинно бути створення такого середовища, котре сформувало б необхідні особистісні якості. Природно, для створення такого середовища повинні бути розроблені досить досконалі і надійні методики” (Цит. за 4, с. 171).

Таким чином, результатами розробки технології конструювання мотиваційно сприятливого педагогічного середовища в рамках нашого дисертаційного дослідження стало виділення його структурної одиниці – ситуації реальної зацікавленості особистості процесами й результатами своєї діяльності, та обґрунтування педагогічних умов її створення (організація навчального процесу на принципах посильності, діалогічності, колективізму й демократизму, проблемності, професійної спрямованості).

ЛІТЕРАТУРА:

1. Абрахам Г. Маслоу Мотивация и личность. Перевод. с англ. Татлыбаевой А.М. Вступительная статья Чубарь Н.Н. – СПб.: Евразия, 2001. – 478 с.
2. Виллюнас В.К. Психологические механизмы мотивации человека. – М.: Изд-во МГУ, 1990. – 283 с.
3. Выготский Л.С. Вопросы теории и истории психологии // Собр. соч.: В 6 т. М., 1982. Т. 1.
4. Козлов Н.И. Формула личности – СПб.: Издательство “Питер”, 2000. – 368 с.
5. Маркова А.К. и др. Формирование мотивации учения: Кн. для учителя / А.К.Маркова, Т.А.Матис, А.Б.Орлов. – М.: Просвещение, 1990. – 192 с.
6. Сухомлинський В.О. Шкільний колектив. Принципи його виховання // Вибрані твори. В 5-ти т. Т. 1. К., “Рад. школа”, 1976. – С. 403-420.

